

UVOD

Uvodne riječi najprije želim posvetiti sjećanju na znanstveni skup koji je prethodio radovima sabranim o ovom zborniku i na osebnju atmosferu u kojoj je on održan. Bio je to prvi znanstveni kolokvij Znanstvenog vijeća za turizam i prostor HAZU koji je održan *in situ*. Po njegovu završetku, svi su sudionici jednodušno zaključili da taj susret bude obrazac za seriju budućih znanstvenih i stručnih kolokvija koji bi se uvijek održavali *in situ*, pri čemu bi izbor mjesta bio u suglasju s temom koja se proučava. Stoga je razumljivo da je za temu kolokvija *Turizam i zaštićena područja* odabrana hrvatska metaforička ikona nautičkog turizma – Nacionalni park *Kornati*. Izabrani termin na početku lipnja pridonio je da u očekivanju ljeta i naša znanstvena očekivanja budu vedra i topla.

Možda ćete dašak te vedrine i topline osjetiti i prelistavajući sadržaj ovog zbornika. Poput prethodnih kolokvija, ni ovaj znanstveni skup ne bi se mogao održati bez partnerske suorganizacije. Ovoga puta partnerstvo smo pronašli u Sveučilištu u Zadru i Javnoj ustanovi NP *Kornati*.

Odlučnost HAZU-a za otvaranje suradnje sa širim akademskim znanstvenim okruženjem potvrdili smo i prisutnošću u novim prostorima. Organizacija Akademijinih skupova u prostorima različitih hrvatskih regija programatski je nagovještaj nastojanja Znanstvenog vijeća za turizam i prostor HAZU da se Akademijini znanstveni skupovi izvuku iz sjene institucionalnih palača i amfiteatara te diseminiraju u širi nacionalni prostor. Kornatski otočić Levrnaka, koji je u jednom trenutku bio skrovitim ljubavnim utočištem Edwarda VIII. i Wallis Simpson i pridonio kraljevom odreknuću od prijestolja, ovom prigodom postao je utočištem maloj znanstvenoj družbi koja se u traganju za poticajnim znanstvenim dijalogom htjela odreći uobičajenih tehničkih, organizacijskih i ambijentalnih klišeja. Baš ćemo zato ovaj susret pamtiti po intenzitetu razmjene ideja i iskustava koji su se spontano zbivali izvan formalnog programskog okvira.

Iskoristit ću ovaj predgovor za kratko predstavljanje sudionika u njegovoj organizaciji. Znanstveno vijeće za turizam i prostor HAZU, jedno je u nizu Akademijinih znanstvenih vijeća. Vijeće djeluje u sklopu Razreda za likovne umjetnosti HAZU jer je njegovo osnivanje bilo usmjereno na turističku arhitekturu. Preuzimajući vođenje toga znanstvenog vijeća, htio sam ga iz područja turističke arhitekture repositionirati prema širem interdisciplinarnom proučavanju dvaju fenomena koji su presudni za hrvatsko društvo, a to su turizam i prostor. Turizam kao dominantna ekonomija i prostor kao najvrjednije nacionalno blago.

Slijedeći to nastojanje, ranijem nazivu Vijeća uz turizam dodana je riječ prostor, pa on otada glasi: *Znanstveno vijeće za turizam i prostor HAZU*.

Sveučilište u Zadru, najstarije, ali prvo i jedino posve integrirano hrvatsko sveučilište, revan je i pouzdan partner Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u mnogim oblicima i područjima djelovanja. Iz njega je proizišla i ideja o temi skupa, organizacijska podrška i znanstveno sudjelovanje.

Javna ustanova NP *Kornati* pridružila nam se kao subjekt zaštite prostora. U tom je nacionalnom parku turizam, ponajviše nautički, u latentnom sukobu s institutom zaštite. Tako se NP *Kornati* u ovom skupu pojavljuje u bivalentnoj poziciji: on je bio i subjekt i objekt najavljenog temata, suorganizator i sudionik kolokvija i, na kraju, naš ljubazni domaćin.

Svima u ime Znanstvenog vijeća za turizam i prostor zahvaljujem na podršci i doprinosu. Najveću zahvalnost ipak zaslužujete svi vi dragi sudionici, koji ste se najprije odazvali skupu, a sada svojim stručnim ili znanstvenim radovima pridonosite uspostavi bolje uravnoteženosti turizma s održivošću naših zaštićenih područja.

Dopustite mi da nekim vlastitim promišljanjima otvorim ovu važnu i nedovoljno istraženu temu. Nemojte mi zamjeriti što se neću obazirati na znanstvenu metodologiju, već ću improvizirati u tematskom području koje najviše dotiče ono što mi je najbliže i u čemu se najbolje snalazim, a to je prostor.

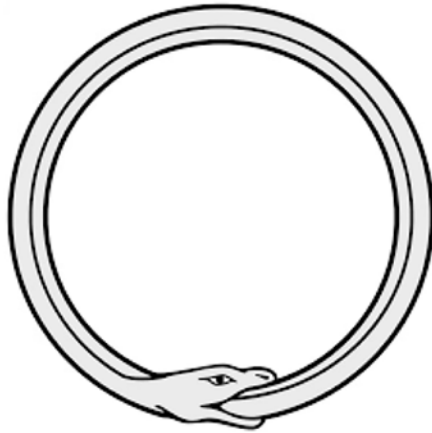
Hrvatski prostor i turizam

Nakon ljudi, hrvatski prostor najvrjednije je nacionalno bogatstvo, a zaštićena područja njegova posebna dragocjenost. Hrvatski prostor općenito, a pogotovo njegovo obalno područje, prirodni je i kulturni proizvodni resurs najsnažnijeg hrvatskog gospodarstva, a to je turizam. Ključno je znanstveno, društveno i političko pitanje kako tim prostorom mudro gospodariti a da ga ne pretvorimo u potrošivo dobro. Naime, prostor je u pravilu neobnovljiv resurs, pogotovo u onim posebitostima na kojima se temelji njegova turistička privlačnost. Kad se ta svojstva jednom izgube, više ih je nemoguće povratiti. A upravo je turizam djelatnost koja u prostoru izaziva silovite transformirajuće procese.

Zaštićena područja posebno su osjetljiva na prijetnje turističkog konzumerizma, koje treba oštro razlučiti od rekreacijsko-edukacijskog posjećivanja. Da bismo zaštićena područja stavili u uravnotežen odnos s turističkom potražnjom na dugoročno održiv način, naša je zadaća razviti djelotvorni strateški zaštitni sustav kojim ćemo moći upravljati procesom njihovih prostornih, prirodnih i kulturnih transformacija.

Paradoks resursa / prokletstvo resursa

Ako u tome ne uspijemo, još ćemo se oštrije suočiti s *paradoksom resursa* ili kako neki kažu – *prokletstvom resursa*, po kojem zemlje s najbogatijim prirodnim resursima (poput afričkih) ostaju beznadno siromašne. Tako i Hrvatska, zemlja koja baštini markantni prirodni i kulturni prostor na kojem je razvijena

Turistički UROBOR (TUROBOR!)

– zaštita brendira područje generirajući rast turističkog repa koji mora sama progutati

snažna turistička ekonomija, ostaje po svojem nacionalnom bruto društvenom dohotku na dnu Europe. Prepustivši se opasnoj ovisnosti o ekonomskoj turističkoj monokulturi, u Hrvatskoj se počinje nazirati i *nizozemski sindrom* (stanje u kojem dolazi do ekonomske krize zbog oslanjanja na eksploataciju jednog prirodnog resursa).

Na primjeru Kornata paradoks *prokletstva bogatstvom* potvrđuje činjenica da je arhipelag postao ikonički simbol jadranskog turizma i mamac za najbogatiju svjetsku nautičku klijentelu, a da je lokalno stanovništvo pauperizirano i prisiljeno zapustiti, napustiti ili prodati njegov prostor. To što se dio vlasnika kornatskog posjeda okrenuo lukrativnim turističkim uslugama, jer su tradicijske djelatnosti, znanja i vještine kojima je ovaj arhipelag, kao spoj prirode i kulture, oblikovan kroz vjekove, postale gospodarski neatraktivne, pridonijelo je još većoj zapuštenosti prostora. Karakter tih tradicijskih proizvodnji koji se najčešće zasniva na teškom manualnom radu dodatno je pridonio njihovom nestajanju.

Hrvatska i zaštićeni prostor

Hrvatska brojna zaštićena područja svojim arealom neproporcionalna su bogatstvu države koja bi im morala, nakon uspostave institucionalne zaštite, osigurati odgovarajući i financijski priuštiv zaštitni standard. Zato su zadovoljavajuću učinkovitost zaštite ostvarile samo one ustanove koje su nedostajuća proračunska sredstva mogla nadomjestiti vlastitim izvorima prihoda. Tako su postupno stvoreni samodostatni i više-manje uravnoteženi oblici zaštite u našim prihodovno najuspješnijim nacionalnim parkovima, u kojima se, osim boljeg upravljanja posjećivanjem, postupno suzbija i ona turistička proizvodnost koja je suprotna općem načelu održive zaštite. U njima su se turizam i zaštita pretvorili u amblemski *urobor*, po kojem zaštita, kao brend područja, grize turistički rep koji je iz nje izrastao.

Zaštita kao prijetnja

Javne ustanove koje zbog specifičnih uvjeta zaštite nisu uspjele ostvariti tu samodostatnost i uravnoteženost, svoja su područja, htjele – ne htjele, izložile intenzivnoj „turistifikaciji“ (grozne li riječi!?) na štetu fenomena koji je predmet zaštite.

Uočavamo još jedan paradoks s kojim ulazimo u današnju temu: stavljanjem pod institucionalnu zaštitu, prirodni i/ili kulturni prostori dobivaju zaštitni brend koji ih izlaže povećanom interesu posjećivanja i uvećanoj turističkoj potražnji. U uvjetima neprikladne i neučinkovite zaštite taj institut postaje prijetnjom izvornim vrijednostima prostora.

Kornati kao nautička i turistička stacionarna receptiva

Tako je i kornatski prostor izložen nautičkoj saturaciji koja nema karakter posjećivanja, već se radi o oblicima nautičke receptive i stacionarnog turističkog boravka, što je neprihvatljivo. Tome se pridružuju i drugi oblici turističke ekonomije čiji se profitni efekti ne vraćaju u zaštitu otočja. Tradicijsko gospodarstvo i na njemu zasnovane organske proizvodne i uslužne turističke djelatnosti, koje bi morale biti osnova za prirodnu, kulturnu i krajobraznu održivost arhipelaga, potpuno je zapušteno. Domicilno stanovništvo, a potom i eksterno turističko poduzetništvo, preuzima generičke obrasce turizma koji su udaljeni i od autentičnog prostora i od autentične kulture, često suprotstavljeni ideji zaštite i u svojoj osnovi – dugoročno neodrživi.

Turistička komodifikacija prostora i kulture

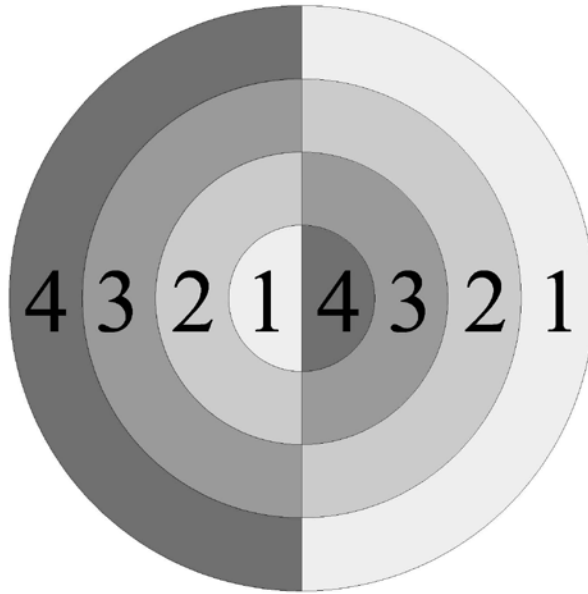
Pritisci turističkog konzumerizma izlažu prirodne i kulturne prostore – često njihove temeljne vrijednosti –neodrživim ekološkim stanjima i vulgarnoj komodifikaciji, procesima u kojima predmet zaštite neumitno gubi svoja intrinzična prirodna i/ili kulturna obilježja.

Zaštićena priroda često se trivijalizira podilazeći zahtjevima turističke potražnje što ju čini lakim plijenom potrošačkog hedonizma. Kornati su (nautički) predložak tog stanja. Ali, slična je situacija i u drugim nacionalnim parkovima ili parkovima prirode i u Hrvatskoj i u svijetu.

Ekvilibrij zaštite i turizma

Polazeći od prostorne individualizacije zaštićenih područja i njihova odnosa prema prostorima koji ih okružuju, pokušat ću ilustrirati korelacije između stupnja zaštite i stupnja proizvodnosti prostora kao mogućeg uporišta za oblikovanje novih paradigmi u odnosu turizma i zaštićenih prostora. Evo grafičkog prikaza za uspostavu tog ekvilibrija.

Kad govorimo o zaštiti arhipelaških područja, poput NP *Kornati*, fizičke granice zaštite pojedinih područja ne mogu biti čvrsto određene. Zato je u područjima kojima se zone zaštite ocrtavaju u akvatoriju, prikladnije uvesti sustav prostorno građuirane zaštite, a u arhipelaškom arealu, gdje ne postoje fizičke barijere izme-

Turizam i zaštićena područja
– dihotomija zaštite i turističke proizvodno-uslužne djelatnosti

stroga zaštita – rezervat – 1	4 – bez proizvodno-uslužnih funkcija
nacionalni park / park prirode i sl. – 2	3 – selektivna proizvodnja i usluge
stupnjevano zaštićeno okruženje – 3	2 – proizvodno-uslužna logistika područja zaštite
regionalno (nezaštićeno) okruženje – 4	1 – opća proizvodnja i usluge

đu zaštićenog i nezaštićenog prostora, takvo je stupnjevanje neizbježno. U tako koncipiranim zaštićenim područjima i njihovim okruženjima, između pojedinih stupnjeva nastaje pozitivni osmotski tlak.

Razmatrajući korelacije između stupnja zaštite pojedinog područja i stupnja njegove turističke proizvodnosti, nužno je ustanoviti njihovu obrnutu proporcionalnost. Slijedeći taj princip, zonu temeljnog fenomena moći ćemo rasteretiti od svih oblika proizvodnosti, osim onih koji služe dnevnom razgledavanju i posjećivanju zaštićenih područja. Nasuprot tome, turističku proizvodnost kao stanoviti oblik turističke logistike zaštićenog područja trebamo alocirati u bliže i dalje okruženje, ovisno o karakteru proizvodnje. Takvim pristupom nećemo samo pridonijeti učinkovitosti zaštite prirodnih i kulturnih fenomena, nego ćemo turistički razvoj, pogotovo onaj koji generira brend zaštite, disperzirati u široko izvanjsko okruženje. Tako bi mogao biti ostvaren sklad razvoja prostora i turizma upravo u onim situacijama kada taj razvoj generira uspostava institucionalne zaštite pojedinog područja.

